

Дилмурод Қуроноф

Сурат ва сийрат

Кўпинча эл ичида ижодкорлар тўғрисидаги турли-туман миш-мишларга, узункулок гапларга дуч келинадик, гоҳо уларнинг бир-бирига тамомила зидлигию ақл бовар қилмас даражада ажабтовурлигидан шошиб қолади киши. Албатта, бу нав миш-мишлар эл наздида катта обрў-эътибор топган кишилар ҳаётига қизиқишнинг зўрлигидан юзага келади. Бироқ, ўйлашимизча, буни оммавий қизиқувчанликнинг ўзи билангина изоҳлаш кам кўринади. Зеро, бунинг асосий сабабларидан бири сифатида адабиётшунослигимизда ижодкор биографиясини ўрганишга етарли эътибор берилмаслигини кўрсатишга мойилмиз. Ҳатто, сир эмас, ижодкор биографияси билан боғлиқ ишларга менсимасданроқ, илмдан йироқ ҳодиса сифатида қараш ҳоллари ҳам йўқ эмас. Ҳолбуки, адибу шоирлар ҳаётига оид фактларни тўплашу тавсифлаш илмнинг чинакам «қора иши» сифатида баҳоланиши керак. Сабабки, бу хил ишлар конкрет ижодкорнинг шахс ва санъаткор сифатидаги тадрижини кузатиш ёки конкрет асарнинг ижодий тарихини ўрганишу уни тўғри талкин қилиш учунгина эмас, ижод психологияси, ижодкор ва жамият муносабати каби қатор умумэстетик муаммоларни ёритишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шу маънода, дадил айтиш мумкинки, Т.Жалолов, Л.Қаюмов, Н.Каримов сингари олимларимизнинг мазкур йўналишдаги ишлари эртанги адабиётшунослигимиз учун бағоят қимматли манба бўлиб қолади...

Дарвоқе, масаладан биров четлаб кетдикки, ҳақли эътироз туғилиши табиий: хўш, ёзувчи биографиясининг ўрганилиши билан миш-мишлар орасида қандай алоқа бўлиши мумкин? Мазкур саволга жавоб бериш учун, аввало, бизда ижодкор биографияси қандай ўрганилади? деган саволга тўхталиб ўтиш жоиз.

Афсусланарли томони шундаки, бизда ёзувчи шоирлар ҳаётига оид фактлар **сайлаб ўрганилади, сайлаб илмий муомалага киритилади**. Нега шундай? Бунинг бир қатор омилларини кўрсатишимиз мумкин. Аввало шуки, ўқувчи омманинг аксарияти адибу шоирлар ҳақида уларнинг асарларидан келиб чиқиб тасаввур ҳосил қилади: муаллиф образи билан адиб, лирик «мен» билан шоир орасига тенглик аломати қўяди. Бас, бундай ўқувчининг кўзи ўз тасаввуридаги шоиру адиб қиёфасига ўтиришмайдиган чизгига тушганида, кўнгли «наҳотки?» дея исён қилади — уни қабул қилишни истамайди. Инсон табиати шундайки, у ҳар вақт ўзи учун «кумир» яратиб олишга мойил, ҳартугул, «Инжил»даёқ бандаларнинг бундан қайтарилгани ҳам бежиз эмас. Ҳолбуки, адибу шоирлар ҳам инсон, баски, инсон боласига хос жамики фазилату иллатлар уларга-да ёт эмас. Ўқувчи омманинг аксарияти айна шу оддий ҳақиқатни тан олишни истамайди — шоиру адибнинг илоҳий ижод онларидаги сурату сийратини муқим ҳодиса сифатида қабул қилади. Афсуски, аксарият ўқувчилар онгидаги «наҳотки?» кўпинча тадқиқотчи онгида-да акс садо бериб туради: у ҳам беихтиёр тасаввуридаги қиёфани яратишга киришади, ўзига маълум кўп фактларга кўз юмади — уларни «тасодифий», «аҳамиятсиз» деб ҳисоблайди. Бироқ, шуниси борки, шоиру адиблар ҳам одамлар орасида яшайди. Баски, ўзларининг қисқа ва бағоят узун умри давомида, ўзлари ҳарчанд истамасин, асарларида намоён бўлиб турган қиёфани ҳар вақт ҳам сақлай олмайди. Табиийки, адабий давраларга, у ёки бу ижодкорга озми-кўпми яқин бўлган кишилардан олинган маълумотлар тез ёйилади — урчийди, семиради. Натижада адибу шоирларимизнинг икки хил қиёфаси пайдо бўлади: ҳар иккисидаги чизгиларнинг аксарияти бир одамга тегишли бўлганлари ҳолда бир-бирига зидликда яшай бошлайди... Шу боис ҳам шоирнинг севгию вафо ҳақидаги шеъри бир ўқувчининг юрагига ўт солгани ҳолда, бошқа бировининг истехзоли табассумини кўзғайди, холос. Зеро, ҳаёл кўкига кўтариб ардоқлагани

«кумир»нинг дафъатан ерга тушиб қолиши ўқувчининг сўз санъатига муносабатини ўзгартириб юбориши ҳам ҳеч гап эмас. Айтмоқчимизки, ижодкор шахси ва у яратган асарга тўғри муносабатни шакллантириш учун, аввало, ижодкорлар ҳаёти имкон қадар объектив ёритилиши даркор... Шу ўринда масаладан хабардор кишилар «бунни айтишгагина осон!» дея бизга эътироз қилишлари мумкин, тан олиш керак, бунга ҳақлилар ҳам. Сабабки, тадқиқотчи ўзи истагани ҳолда ҳам ижодкор биографиясини том маънода объектив ёритолмайди; бунга ҳалақит берувчи қатор омиллар бор. Аввало, «ўзбекчилик» андишасини олайлик. Кўпинча ижодкорларнинг яқинларини, улар билан муносабатда бўлган кишилар обрўсини ўйлаб айрим фактларга кўз юмилади — шундай қилмаса бўлмайди. Узоққа бориб ўтирмайлик, адабиётшунос Н. Каримовнинг У.Носир ҳаётини ўрганишга қаратилган рисолаю мақолаларини эслайлик. Муаллиф биз ҳали кўп ҳам кўниқиб ўрганмаган йўлдан борганди — шоир биографиясига оид маълумотлар воситасида унинг шахсини, ижодини англашга интилганди. Афсуски, шоирнинг яқинлари бу тадқиқотнинг қатор ижобий томонларини эмас, биринчи галда айрим фактларни, хусусан, У.Носирнинг ўғай ота билан муносабатларига оид маълумотларни кўрдилар. Қизиғи шундаки, «ахир тадқиқотчи Носир отани қоралашни эмас, У.Носирни англашни ният қилган-ку!» деган андишага борилмади. Ёки бошқа бир мисолни олайлик; «Адабиёт надир» номли тўпламда Чўлпон ҳақида замондошларининг хотиралари эълон қилинган эди. Хусусан, Дилшод Олимхон ўғлининг хотираларида шоирнинг рафикаси Солиҳа билан ажралиши сабаблари кўрсатилган эдики, диққат қилинса, бу маълумотлар А. Холмуҳамедов, Ю.Мақсудов хотираларида ҳам қисман тасдиғини топади. Бироқ бу маълумотларнинг эълон қилиниши шоир қариндошларига макбул бўлмаганидек, ҳурматли санъаткоримиз Х.Носировада ҳам эътироз уйғотди - у киши мазкур маълумотларни ҳақиқатга зид деб айтдилар. Ахир уч киши тасдиқлаб турган бу маълумот шоирнинг 1929-30 йилларда ёзган шеърларини англашда, унинг ўша пайтлардаги руҳий ҳолатини тасаввур қилишимизда муҳим-ку?! Хўп, хотира ўзбекона удумларга зиддир, бунни тан олган ҳам бўлайлик. Бироқ бир саволни ўртага ташламай туролмаймиз; ҳақиқатни билганимиз ва шу асосда шоирни теранроқ англаганимиз маъқулми ё айрим ёш шоирларимизга ўхшаб «Чўлпондай шоир қалбини забт этган Солиҳа қандай аёл бўлсайкин?» дея ҳайратланиб-ҳавасланиб юрганимизми?! Кези келганда яна бир гапни айтиб ўтиш жоиз. «Адабиёт надир» тўпламига Абдусаттор Раҳимовнинг қизиқарли бир хотираси қирмай қолди; ёшлик чоғида адибларимиздан бирининг хонадонигаги зиёфатда иштроқ қилган бу киши ундаги суҳбатларни жонли гавдалантиргандики, ундан Чўлпоннинг бошқа бир катта шоиримизга муносабати ойдинлашганидек, ўша шоиримиз бизнинг тасаввуримизга сиғмайдиганроқ қиёфада намоён бўларди...

Мулоҳазаларимиздан кўринадики, ижодкорнинг оилавий муҳити, яқин доирасидаги кишилар билан муносабатини инсоний ожизликлари ҳақидаги маълумотлар кўпроқ элакдан ўтказилади — силлиққина ҳаёт йўли яратилади. Ҳолбуки, аслида айни шу маълумотлар ижодкор руҳиятини англаш ва асарларини тушунишимиз учун муҳимроқ. Энди бир ўйлаб кўрайлик: ижодкор биографиясини ўрганишдан мақсад унинг асарларини чуқурроқ англашми ё ибратли қаҳрамон (бадий эмас, айнан ҳаётий!) яратишми? Ўйлашимизча, юқорида айтганимизча биографик ишларга менсимасданроқ қарашлик, аввало, уларнинг аксариятида иккинчи мақсаднинг кўзланиши билан изоҳланиши мумкиндир.

Тан олайликки, ҳаётда ҳаммамиз ҳам озми-кўпми актёрмиз. Айни шу нарса ижодкор биографиясини объектив ёритишга ҳалал берувчи омиллардандир. Зеро, ижодкор шахс — бизлардан кўра талантлироқ актёр: у асарлари воситасида ўқувчи наздида ҳосил қилинган қиёфага мос «имиж»ни сақлашга интилади. Шеърят кечаларида саҳнага чиқаётган озми-кўпми танилиб улгурган шоирларга эътибор берганмисиз: бириси дунёга нафратнинг тирик тажассумидек — пастдагилар унинг арпасини хом ўришган; бошқаси ажиб сирли, салобатли — пастдагилар харчанд уринмасин унинг дилидаги тилсимларни ечолмаслар; бошқа бириси — бир қоп ёнғоғу, пастдагиларнинг бари унинг тепишиб

ўсган ошналари ва ҳоказо... Давраларда шу «имиж»га мос гаплар айтилади, эл ичида шунга мос латифаю хангомалар юради, ҳатто, ўзидан қолажак архив ҳам шунга мувофиқлаштирилади. Ҳар не бўлганда ҳам — хоҳ онгли ва хоҳ англолмаган тарзда бўлсин — аксарият ижодкорлар бу ўйин билан машғул бўладилар, фақат айримларнигина, — эҳтимол, чин маънода ўзини англашга интилиб яшаётган инсонларнидир, — бундан истисно қилиш мумкин. Айтмоқчимизки, ижодкорнинг ўзи ҳақида айтганлари ҳар вақт ҳам унинг биографиясини ёритишда «охирги сўз» бўлолмайди. Боз устига, айрим ҳолларда ижодкор бошдан ўтқарганларини бузиб кўрсатишга мажбур бўлиши ҳам мумкин. Мисол учун Чўлпоннинг 1933 йилда ёзувчи В.Янга айтган гапларини олайлик. Шоир отасининг «мусулмончиликка ҳаддан зиёд берилгани»ю ўғлини мударрис қилишга аҳд қилганини айтarkan: «Аммо мударрислик қилиш ўрнига мен миллий ўзбек ёзувчиси бўлишга аҳд қилдим, отамдан ҳам, муллалардан ҳам қочиб Тошкентга бордим ва у ерда шеърлар, ҳикоялар ёзиб, журналларга юбордим». Чўлпоннинг, ўзи айтмоқчи, «Тошкентга қочиб бориши» 1913-14 йилларга тўғри келади, чунки унинг ижодий фаолияти айти шу даврда бошланган. Энди фактларга мурожаат қилайлик: «Садои Фарғона» газетасининг илк сонларидан бирида, аниқроғи, 1914 йил 4-сониди, газетанинг Андижондаги «обуна ва эълон қабул қиладиган вакили» Сулаймонкул Юнус ўғли эканлиги қайд қилинган. Кейинроқ, 6-сонда отанинг ёнига «Абдулҳамид Сулаймонкул ўғли Юнусов» кўшилади. Демак, 1914 йил апрелида Чўлпон отаси билан бирга «Садои Фарғона»нинг Андижондаги вакили бўлиб турган. Айти шу апрель ойида Тошкентда чоп этилган «Садои Туркистон» газетасида унинг «Туркистонли қардошларимизга» шеъри ва «Қурбони жаҳолат» ҳикояси эълон қилинган. Кейин ҳам Чўлпон ҳар икки газетада ҳикоя, мақола, шеърлар эълон қилиб турган. Бундан кўринадики, Чўлпоннинг қаршисида ёзувчи бўлиш учун отасидан қочиб Тошкентга бориш зарурати бўлмаган. Хўш, унда нега Чўлпон Янга юқоридагича маълумот беради? Гап шундаки, 1933 йилга келиб Чўлпон бошида анчагина таҳликали воқеалар ўтган, номи ҳамон қора рўйхатлар бошида турган эди. Табиийки, 30-йиллар шароитида шоирнинг ижтимоий келиб чиқишиёқ уни «ёт унсур» санашга етарли асос бўлиши мумкин эди. Айти шу хил вазиятда Чўлпон ўзига замонабоп «биография» яратишга интилан бўлса ҳеч ажабланарли эмас, зеро, ҳатто пролетар адабиётининг асосчиси Горький автобиографияси ҳам шу тахлит замоналаштирилган палла эди у пайтлар. Хусусан, адабиётшунос Н.Каримов Чўлпон биографиясини ёритишда айти шу маълумотдан тўртки олади. Бунга қўшимча ўлароқ, шоирнинг отаси билан муносабатларини талқин қиларкан, Н.Каримов И.Ғозиев хотираларига ҳам таянади-да, ота бола ҳақида «икки хил ҳаётнинг тажассуми бўлган, бирининг нигоҳи кечага, иккинчисининг нигоҳи эса эртага тикилган» деган фикрга келади. Ҳолбуки, М.Муҳаммаджонов ҳамда З.Валидийлар гувоҳлигича, Сулаймонкул баззозни асло «нигоҳи кечага тикилган» одам деб бўлмайди, аксинча, у ўз давридаги энг илғор ижтимоий ҳаракат — жаҳидчиликка хайрихоҳ муносабатда бўлган. Бу гапларни айтarkanмиз, табиийки, биз И.Ғозиев берган маълумотларни ҳам қисман шубҳа остига олаётимиз. Хўш, бунга қандай асосларимиз бор? Гап шундаки, И.Ғозиев битта воқеа ҳақида В.Рўзиматовга бир хил, Н.Каримовга бошқа хил маълумот беради. И.Ғозиев хотирлашича, февраль инқилоби кунлари Андижондаги уламолар ва бойлар йиғинида исломга кирган собиқ чор амалдорини ҳажга жўнатиш учун иона йиғишга даъват қилинади. Шунда ёш Чўлпон ичкарига отилиб кириб: «Уламо ҳазратлар, боён жаноблар! Бир янги мусулмонга қанчадан-қанча маблағ сарф қилиб, уни ҳажга юборганларинг билан сафларинг кенгаймайди. Ундан кўра, ўша маблағни оч-юпун халққа сарф этсаларинг-чи! Улашилаётган аталага бирларининг оғзи тегиб, бирларига у ҳам насиб бўлмай, халқ қирилиб кетаётибди-ку. Халқни ўйланглар, ахир!»- дея хитоб қилган. Чўлпондай оловқалб йигитинг бу гапларни айтган бўлиши мумкин, албатта. Лекин И.Ғозиев Сулаймонкул баззознинг ўғлининг бу ишига муносабати ҳақида иккала тадқиқотчига икки турли маълумот берган. В.Рўзиматов билан суҳбатида Сулаймонкул баззознинг сўз олиб: «Муҳтарам аҳли мажлис! Ўғлим ёшлиқ қилди, аҳмоқлик қилди. Сизлардан узр сўрайман.

Унга берадиган жазони менга беринглар!» дея узрхоҳлик қилгани айтилса, Н.Каримовга отанинг ўғлини кўпчилик олдида изза қилгани ва, ҳатто, қарғгани айтилади. Кўрамизки, бу икки маълумот бир-бирига зид келади. Зеро, фарзандининг кўпчилик назаридан қолиши мумкинлигидан кўрқиб узрхоҳлик қилган, унга бериладиган жазони ўз зиммасига олишга ҳозир ота ёлғиз ўғлини қарғамаса керак — танбеҳ берган бўлиши, қойиши табиийроқ. Яна бир жиҳатиға эътибор берайликки, бундан ўн йиллар илгари (1987) айтилган гапларда Чўлпоннинг «уламою боёнлар»га қарши турганига айрича урғу берилаётир, зеро, шўро тузуми шароитида, шоирнинг номи эндигина тилга олина бошланган пайтларда бундай қилишлик зарур эди. Ҳақиқатда эса Чўлпон шўролар томонидан энг реакцион фирқа сифатида қораланган «Шўрои ислом» билан-да ҳамкорлик қилган: 1917 йил май ойидан Чўлпон Андижоннинг Эски шаҳар мавсесида шу фирқа томонидан очилган бепул кироатхона нозири бўлиб турган. Ёки, М.Муҳаммаджоновнинг маълумот беришича, у шоирнинг отаси кўмагида янги усул мактаб очган. Ҳартугул, шу маълумотларнинг ўзиёқ юқоридаги воқеадан сўнг ота-боланинг ораси тамом бузилган, Чўлпон оиласини тарк этган, деган фикрни инкор қиладигандек кўринади. Ўйлашимизча, Чўлпоннинг оиласидан узоқлашиши, яъни, бир неча йиллар бошқа шаҳарларда яшаши, кўпроқ унинг фаол ижтимоий ҳаракатга шўнғигани билан изоҳланади...

Кўринадики, ижодкор ҳақидаги хотираларда берилган маълумотларни ҳам мутлақ ҳақиқат сифатида қабул қилиш мақбул эмас — тадқиқотчининг уларни қувватловчи қўшимча далиллар излаши зарур, бунга эриша олсагина кўнгли таскин топиши мумкин. Шунинг ўзиёқ ижодкор биографиясини ўрганишнинг нечоғли машаққатли иш эканлигидан далолатдир. Зеро, тадқиқотчидан ижодкор ҳаётига оид маълумотларни эринмай йиғиш, уларни холислик билан қиёсий-танқидий ўрганиш талаб қилинади. Шу маънода, бу йўналишда, айниқса, қатағон қилинган ижодкорлар ҳаётини ўрганиш бобида ҳали кўп изланишимизга тўғри келади. Иш давом этаётган экан, табиийки, ҳали пухта далилланмаган фактларга хомаки материал сифатида қаралгани маъқул. Афсуски...

Тушунарли бўлиши учун гапни илгарироқдан бошлаганимиз маъқул. Устоз О.Шарафиддинов қистови билан 1990 йилда бир гуруҳ ёшлар Чўлпонни билган одамлардан хотиралар ёзиб олишга киришдик. Ўшанда Чўлпонни яқиндан билган Дилшод Олимхон ўғли: «Ҳозир у кишининг кейинги оилаларини рус дейишади, бу тўғри эмас. Рус эмас, немис аёли эди — Екатерина Рихтеровна», - деб қолдилар. Албатта, биз учун бу янгилик эди, бироқ уни чинакам илмий муомалага киритиш учун далиллаш зарур эди. Бироқ бу борадаги изланишларимиз самара бермади, шундай бўлса-да, Д.Олимхон ўғли хотираси «Адабиёт надир» тўпламига киритилди. Тўплам 1994 йилда нашрдан чиққач, «Оила ва жамият» газетасида Чўлпонга бағишланган саҳифа берилди. Бунини қарангки, саҳифада катта қора ҳарфлар билан «Чўлпоннинг рафиқаси немис аёли эди» қабалидаги гаплар ёзиб қўйилган эди. Эҳтимол, бозор шароитида ўқувчида қизиқиш уйғотиш учун бу нарса зарурдир. Бироқ табиий бир савол туғилади: хўш, Чўлпоннинг хотини ўрис бўлди нимаю, немис бўлди нима? Ё хотиннинг ҳам «импортний»си яхшироқ бўлармикан?... Афсуски, газета саҳифасида мазкур саволлар очик қолдирилган — сенсация ясашга навбатдаги уриниш бўлган, холос. Албатта, худди шу саволлар ўзимизга ҳам берилиши мумкин. Гап шундаки, Чўлпоннинг немис тилини ўрганишга астойдил бел боғлагани ҳақида маълумотлар мавжуд эди. Эҳтимол, шоирнинг бу билан боғлиқ ижодий режалари бўлгандир, эҳтимол, немис тилидан бевосита таржима қилишни ният қилгандир... Хуллас, бу маълумот шу хил саволларга жавоб излашга ундаши, шунга туртки бериши мумкин эдики, биз учун шу жиҳати билан аҳамият касб этади. Газета эса, юқорида айтилганидек, бу фактдан сенсация ясашга урингадек бўлиб қолган, холос...

Дарвоқе, сенсация ҳақида. Ҳангоматалаб бир биродаримиз латифа қиладиги, чет элларда машҳур кишилар тунда маъшуқасининг қулоғига айтган гапларни тонгги газеталардан билиб олса бўлармиш... Бунинг қай даражада ростлигини билмаймиз-у, бизнинг матбуотимиз ҳам сенсацияга анча ўч бўлиб қолган кўринади. Ҳартугул, «Маърифат» газетасида эълон қилинган «Чўлпон отилганда ўлганми?»(1995 йил 22

ноябрь) номли мақолани ўқиганда шу хил андиша келганди. Тўғри, ҳурматли домламиз Н.Каримов ўз вақтида мақолага танқидий муносабат билдирди («Маърифат», 1995 йил 13 январь). Бироқ, қизиғи шундаки, сенсацион хабарни қувиб юриб ўқиганлар кўп-у, Н.Каримов мақоласидан хабардорлар кам. Натижа шундайки, ҳозирда аксарият талабалар ҳам, мактаб ўқитувчилари ҳам тез-тез шу масалада савол бериб туришади. Яъни, мақола ўз ишини қилди: аксарият ўқувчилар онгида «Чўлпон отилганда ўлмай қолган экан» деган информация муқим ўринлашди... Мақола муаллифи Ш.Бакир турбатлик «тожик домла»ни Чўлпон деб даъво қилмаслигини айтса-да, шундай бўлиб чиқишини жуда-жуда истаганиданми, мақоланинг услубию руҳи бунинг аксига хизмат қилади. Муаллиф ёзадики: «Чўлпон фарзанд кўриши мумкин эмас, дегувчилар ҳам бордир. Аммо қадимги ва замонавий тиббиёт қаттиқ кўрқув ва қувонч инсон танасини ўзгартириб юборишини исботлаган». Эҳтимол шундай ҳамдир, боз устига, худо бераман деса — ҳеч гап эмас. Лекин мақолани ўқиганда кўпроқ бошқа нав эътирозлар туғилади кишида. Хўп, қаттиқ кўрқув киши танасини ўзгартириб юборар экан, наҳотки у инсон табиатини-да буткул ўзгартириб юборса?! Ахир, Чўлпон ҚЎРҚУВга дафъатан дуч келгани йўқ — муттасил ўн йил таҳлика қўйнида яшаган, шундай бўлса-да, расмий нуқтаи назарга кўп жихатдан зид келувчи «Кеча»ни ёзишга ўзида журъат, жасорат топа билганди. Зеро, билардики, фақат ҲАҚ сўзгина «халқ кўнглига ёзилиб қолади ва мучаллардан мучалларга ўтади» («Қизиқлар»). Миллат қайғусида яшаган шоир ўзини «халқ душмани» деб эълон қилганларида қанчалар эзилганини тасаввур қилиш мумкин. Наҳотки, Сталин ўлиmidан сўнг ҳам — Чўлпон «граждан сифатида оқлангач» — «тожик домла» Чўлпон бўлса-ю, халқнинг кўзига қараб туриб «мен душман эмасман!» дея ҳайкиришга интилмаса, бунга эҳтиёж сезмаса?! Ахир, Чўлпон учун «тириклик маъноси тирикчиликмас» (У.Кўчқор) эди-ку?!..

Сезган бўлсангиз, бизнинг эътирозларимиз ҳам Ш.Бакир мақоласидаги маълумотларнинг тасаввуримиздаги Чўлпонга мутлақо зидлигидан келиб чиқади. Айни пайтда, Ш.Бакирнинг фикрларини буткул инкор қилишга маънавий ҳуқуқимиз йўқ — фақат Аллоҳгина ҳар нени билгичдир. Бошқа томони, бу кўҳна дунёда ҳайратланарли нарсанинг ўзи йўқ, имтиҳон учун берилган қисқагина умримиз давомида бениҳоя оз билиш ва кўриш имконига эгалигимиз учунгина ҳайрат ҳиссидан мосуво эмасмиз. Айтмоқчимизки, кўпчилик ўқувчилар дилида ҳосил бўлган иштибоҳ бизга мутлақо ёт, десак, — ёлғонлаган бўламиз. Демак, бу маълумотни текшириб билмагунча кўнгил таскин топмайди. Фақат кўнгилга бир андиша келади: Ш.Бакир, ўзи айтмоқчи, туморни атрофлича текшириб, зарур бўлса мутахассислар билан кенгашиб, бир фикрга келгачгина мақола эълон қилганида яхшироқ бўлармиди...

Юқорида айтдикки, ижодкорлар ҳаётини ўрганиш адабиётшунослигимиз учун бениҳоя муҳимдир. Бунинг учун эса тадқиқотчилар қўлида турли-туман манбалар қатори ижодкорни ўзича кўрган ва баҳолаган замондошларининг хотиралари муҳим аҳамият касб этади. Шукрки, ҳозирда ҳамманинг хат-саводи бор: замондошларимиз ижодкорлар ҳақида билганларини холисона, бўяб-бежамасдан ва керак-нокерак деган андишаларга бормасдан ёзиб қўйсалар, бу маълумотлар келажакда бағоят асқотиши мумкин бўлур эди. Айниқса, ҳурматли отахону онахонларимиз қатағон қилинган ижодкорлар ҳақида билганларини ёзиб қолдирсалар, ишимизга жуда катта ёрдам берган бўлур эдилар.

1996 йил